նայի են միացել։ Այսպէս է հոգում մեր եկեղեցին իր հօտի մասին։

«Моск. Вѣд.» լրագիրը լսել է, որ աչքի առաջն ունենալով Ռուսաստանի այլ և այլ տեղերում ցէնզօրների աննշան թիւը, կառավարութիւնը դիտաւորութիւն ունի դարձեալ մի քանի քաղաքներում, մանաւանդ կենտրօնական քաղաքներում, հաստատել նոր ցէնզօրների առանձնական պաշտօններ։

Խորհուրդ ենք տալիս մեր ընթերցողներին կարդալ առաջ «Слово» ամսագրի յունիսի տետրակում ուշադրութեան արժանի մի յօդուած «Религiозное движенiе на югѣ Россiи» վերնագրով։

«Новое Время» լրագիրը լսել է որ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութիւնը դիտաւորութիւն ունի վերցնել միջնակարգ դպրոցների բարձր դասատներում ընդունված սովորութիւնը շաբաթական թուանշաններ դնել աշակերտներին, որոնցով իւրաքանչիւր շաբաթվայ ընթացքում չափվում է նրանց ուսման առաջադիմութիւնը։

Ինչպէս լսվում է ներքին գործերի մինիստր, կոմս Մ. Լօրիս-Մելիքօվ, որ այժմ Լիւադիայումն է, Ղրիմի մէջ, այնտեղից գալու է ԹԻՖԼԻՍ, իր ազգականների հետ տեսնվելու համար։

Քանի մի օր է արդէն, որ եղանակը ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ փոխվեցաւ. Այժմ բաւական հով է, գրեթէ ամէն օր անձրևներ են գալիս և գիշերները մինչև անգամ ցուրտ է անում։

„Тифл. Объявленiя“ լրագիրը լսել է, որ սեպտեմբերին կամ հոկտեմբերին կրկին կը սկսի հրատարակվել „Тифлисскiй Вѣстникъ“ լրագիրը, որ մի քանի ժամանակ դադարած էր հրատարակվելուց։

ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են որ ակցիզի մի քանի աստիճանաւորներ խիստ կոպիտ կերպով են վարվում։ Նրանցից մէկը պատահելով մի սափրիչի, սկսեց փորձում իր ձեռքի հաստ փայտով ծեծել նրան, որովհետև սափրիչը նրա մազերը ծուռը կերպով էր կտրել։ Բայց ինքը այն աստիճան հարբած դրութեան մէջ էր գտնվում, որ ամեն առարկայ նրա աչքին ծուռն էր երևում։

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են. «Յուլիսի 27-ին քաղաքից 7 վերստ հեռաւորութեամբ Սուրբ Խաչ վանքին ուխտ լինելով, բազմաթիւ ժողովուրդ վանքի պարտէզին մէջ նուագարանաց հնչմամբ, երբեմն պարելով և երբեմն ճեմելով զուարճացան։ Այդ պարտէզը իր զովահոս աղբիւրներով և գեղեցկաչէն ցիրքով անուանի եղած է մեզ մօտ։ Նաև Թիֆլիսէն եկած էր նուագարանաց խումբ մը, որ ազգային երգեր «Անի քաղաք», „Ազնիւ ընկեր“ երգելով ժողովրդեան ուշադրութիւնը գրաւեց»։

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են հետևեալը, օգոստոսի 6-ից. «Այս կողմերս անձրևները հեծոց միշտ կը նպաստեն։ Բայց օգոստոսի 4-ի սաստիկ գոռումով անձրև մը գալով, քաղաքէն դուրս իւղի գործարան մը „Сальникъ“ չանթահարվելով այրեցաւ, բայց առանց մարդու մը վնաս տալու, վասն զի ոչ ոք կար մէջը»։

Մի պարոն խնդրում է մեզ տպել հետևեալ նկատողութիւնը. «Ներկայ տարուայ Համբարձման տօնին, Թիֆլիսեցի մի պարոն Ծիրանաւորի վանքի գաւթում, սեղան է դնում և նուէրներ է հաւաքում յօգուտ Հայաստանի սովատանջների։ Պարոնը հաւաքում է մինչև 12 րուբլ և մինչև այժմ նուիրատու անձինք սպասելով, ոչինչ տեղեկութիւն չեն ստացել նուէրների վերաբերութեամբ։ Ցանկալի է իմանալ, թէ այն փողերը ինչ բաների վրա է գործադրել պարոնը»։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ահաւասիկ Անգղիոյ երեսփոխանական ժողովոյ յուլիս 23-ի նստին մէջ 'ի նպաստ և ընդդէմ Հայոց խօսուած ատենաբանութեանց կարևոր մասերն, որոց մէջէն բնականաբար կը յապաւենք տէրութեան դպչող կէտերն, ինչպէս որ մեր պարտքն է։

Պ. ՊՐԱՅՍ, իւր տուած տեղեկութեան համեմատ, խօսք առաւ Փոքր-Ասիոյ և Արմէնիոյ վիճակին վրայ ուշադրութիւն հրաւիրելու համար։ «Արևելեան խնդրոյն ոչ մէկ մասն ընդհանրապէս Ասիական Թուրքիոյ վիճակին մասին չափ կարևոր է։ Թափառիկ ցեղերու ձեռքէ Հայոց կրած տառապանքն որք, ինչպէս իրենք կրսեն, Նորմաններուն յԱնգղիա արշաւանքին դարագլխէն 'ի վեր կը տևեն, վերջին 20 տարիներու մէջ աւելի սաստկացան, և սկսան Ռուս տէրութեան համակրութիւնը գրաւել, որ բազմաթիւ Հայ ժողովուրդ մ'ունի։ Ռուսի Այսթէֆանոսի դաշնագրին մէջ յօդուած մը գրուած էր Հայոց պաշտպանութիւն ընծայելու համար, որով Դուռն յանձն առաւ 'ի գործ դնել անոնց տեղական պէտքէն պահանջած բարենորոգումները։ Այդ յօդուածը փոփոխութեամբ մ'ընդունուեցաւ Պէրլինի դաշնագրին մէջ, և արձանագրեցաւ թէ Դուռն իւր ձեռք առած միջոցները պարբերաբար պէտի իմացնէ տէրութեանց, որք անոնց գործադրութեան պէտի հսկեն։ Արդ, կատարեալ իրաւունք ունիմք պահանջելու որ Դուռը դաշնագրին այդ յօդուածը գործադրէ. բայց թէև այդ յօդուածն ընդունուելէն 'ի վեր երկու տարիէ աւելի ժամանակ անցաւ, և մեր կառավարութիւնը Լորտ Սալիսպըրիի և Սըր Հէնրի Լէյըրտի միջոցաւ ստիպեց զԴուռն 'ի գործ դնել բարենորոգումներն, այսուամենայնիւ ոչինչ եղաւ այդ ուղղութեամբ և գործոց վիճակն ամսէ ամիս աւելի գէշցած է։ Արդի նախարարութեան պաշտօնի անցնելէն քիչ եաքը Դրան հաղորդուած հաւաքական ծանուցագիրն այս նիւթիս վրայ զօրաւոր դիտողութիւններ կը պարունակէր, և Անգղիական կառավարութիւնը Դրնէն պահանջած էր բացորոշապէս ճշդել թէ ինչ միջոցներ ձեռք առած էր Պէրլինի դաշնագրին գործադրութեան համար։ Բայց աւելի յառաջ չը գնացած, կուզեմ քանի մը խօսք ընել Անգլօ-Թուրք պայմանագրին նկատմամբ, որ յայտ նշանաւոր պաշտօնագիր մ'էր։ Այդ պայմանագիրը լոկ պայմանական խոստում մ'էր ինչ ինչ բարենորոգումներ ի գործ դնելու, և այդ պաշտօնագրին իրաւագիտական մեկնութեան նայելով, այն միակ միջոցն, որով մեր կառավարութիւնը մտադրեալ բարենորոգմանց գործադրութիւնը ձեռք բերել կրնայ յուսալ, Դրան Ասիական երկիրներուն պաշտպանութենէն հրաժարիլն է։ Անգլօ-Թուրք պայմանագրին դէմ մեծ առարկութիւն մը սա էր թէ միայն Մեծին Բրիտանիոյ համար իրաւունքներ կը հաստատէր և այսպէս յաջողութիւնը կը դժուարացնէր, ըստ որում տէրութեանց միաբան գործողութեամբ միայն կարելի էր ազդեցութիւն բանեցնել Դրան վրայ։

«Քննեմք թէ Արմէնիոյ վիճակն ի՞նչ է այժմ։

«Հայք սա չորս գլխաւոր բաներէ կը գանգատին.—Տրոց ծանրութիւնն և Պագայէից պահանջում, երբ ժողովուրդն անկարող վիճակի մէջ էր զանոնք վճարելու. հողերու անիրաւ գրաւում, և մանաւանդ եկեղեցական հողերուն գրաւումը. դատական ապօրինութիւնք և Քրիստոնէից վկայութեան չընդունվիլը, և վերջապէս, Քրդաց յաճախ ի գործ դրած հարստահարութիւնները։ Բոլոր այս գանգատք ժողովյս անդամոց ձեռք գտնուող Կապոյտ Տետրակներու մէջ յիշուած են, և Վեհ. Թագուհւոյն հիւպատոսք նոցա ճշդութիւնը հաստատած են։ Տեղական իշխանութիւնք Քուրդերը զսպելու և գանգատուած միւս չարիքները նուազեցնելու տրամադրութիւն չը ցուցին։ Եւ յիրաւի, ժողովրդեան թիւը կարելի եղածին չափ նուազեցնելու համար ներկայ սովէն օգուտ քաղելու տրամադրութիւն կեցած լինել կը թուի և ըսող եղած է թէ. «Հայկական խնդրոյն վերջ տալու եղանակն Հայոց վերջ տալն է։» Երբ այս չարիքներն յիշվէին, Դուռը կը պնդէր թէ Արմէնիոյ մէջ ոճիրներուն միջին քանակութիւնն Եւրոպիոյ շատ կողմերուն մէջ ի գործ դրուող ոճիրներու միջին քանակութենէն աւելի չէ։ Դրան մի ուրիշ պատասխանն այս էր թէ Հայք թուով այնքան քիչ են, որ բաղդատաբար անկարևոր են։ Բայց Հայոց Պատրիարքարանէն իմ ստացած վիճակագրերուս նայելով, չորս նահանգաց մէջ բնիկ Հայոց թիւը բնիկ Իսլամ ժողովրդեան թիւէն շատ աւելի մեծ է։ Հայոց գանգատած անկարգութիւններն ուրանալէ յետոյ, Թուրքերը՝ կարգ մը բարենորոգումներ ծանուցին, որոց արդէն ընտելացած էինք Խրիմու պատերազմէն ի վեր, և որք հետևաբար ոչ ևս արժէք ունէին։ Դրան այժմ ծանուցած բարենորոգմանց ամենամեծ մասն 1863 էն ի վեր հրապարակի վրայ է, և ձեռք բերուած արդեանց վրայ դատելով, ի՞նչ յոյս կրնայ լինել թէ ապագային մէջ բարւոքում յառաջ պիտի բերեն։ Ի՞նչ ընելու է ներկայ խոստովանեալ չարիքները դարմանելու համար։ Թղթի վրայ բարենորոգմունք անցելոյն մէջ օգուտ չէին ունեցած և ապագային մէջ ալ չը պիտի ունենան։ Պէտք եղածն՝ ո՛չ թէ միջոցներու՝ այլ մարդերու փոփոխութիւն մ'է։ Այսպէս նոր դժուարութիւն մը կայ. նախ՝ պարկեշտ մարդ գտնելու դժուարութիւն, և անոնց իշխանութիւն տալու դժուարութիւններ։ Մարդու մը պարկեշտութիւնն իսկ կրնայ վնասակար լինել իրեն իբրև նահանգին կառավարիչ։ Պարկեշտ մարդ մ'ստուգիւ բարեպաշտ Մահմետական մը կրնայ լինել, բայց բարեպաշտ Մահմետական մը ոչ-Մահմետականաց նկատմամբ անիրաւ կը լինի։ (Ո՛չ. Ո՛չ. Կ'աղաղակեն անդամք ոմանք։) Այո՛, անդամք ոմանք կրնան «ոչ» ըսել, բայց Արևելից մէջ բնակողներուն վկայութիւնն անհնար կընէ տարակուսիլ թէ այս այսպէս է։

«Մահմետականք իրենց տեսակէտով իրաւունք ունին, և այս բանին համար զանոնք յարգել կը պարտիմք։ Իրողութիւնն այս է սակայն թէ ոչ մէկ Իսլամ կառավարիչ յարմար էր զՔրիստոնեայս կառավարելու *)։ Ժողովրդեան ամեն դասերուն արդարութիւն լինելու համար Քրիստոնեայք իրենք զիրենք կառավարելու են։ Այս փաստաբանութիւնը լիովին ապացուցուած է։ Ասիական Թուրքիոյ ո՛ր մասն ամենափայլուն վիճակի մէջ է.— Լիբանան։ Այս տարբերութիւնը կրօնի տարբերութենէն յառաջ եկած էր, այսինքն թէ շատ տարիներէ ի վեր այդ գաւառին մէջ կառավարութիւնը քրիստոնէից ձեռքը կը գտնուի, և Թուրք զօրքն այն ժամանակ միայն անդ կրնայ մնալ, երբ նոյն ինքն կառավարչին կողմանէ կանչուին։ Արմէնիա անուամբ ծանուցուած գաւառը 250 մղոն երկայնութիւն և 200 մղոն լայնութիւն ունի գրեթէ։ Այս գաւառին ժողովուրդն երկու միլիոնի չափ է։ Քրիստոնեայք բնիկ ժողովրդեան մեծամասնութիւնը կը կազմեն։ Համայն ժողովրդեան կիսուն չափ են, բայց բնիկ ժողովրդեան հետ բաղդատմամբ մեծամասնութիւն են։ Կառաջարկուէր այս գաւառը նահանգ մ'ընել, Թուրքիոյ հպատակութեան ներքև, բայց Քրիստոնեայ կառավարիչներով, յորում բարեկարգութիւնը պաշտպանուի հաստատուն ոստիկանութեամբ մը, և որ Օսմ. կառավարութեան որոշ տուրք մը վճարէ։ Կը խնդրուի որ այս նահանգին ներքին վարչութիւնն, օրէնքներն և դատարանները նոյն իսկ ժողովրդեան ձեռքը գտնուին։ Այս է ահաւասիկ Հայոց պահանջած համեստ դարմանը։ Հայք զայս կը խնդրեն որչափ Քրիստոնէից՝ նոյնչափ և Իսլամաց օգտին համար։ Զայս կապացուցանէ Լիբանանու դրութիւնն, ուր Մահմետական ժողովուրդ մը քրիստոնեայ կառավարչաց ներքև կը գտնուի։ Լիբանանէն դուրս գտնուող տեղեր Լիբանանու հետ միանալու փափագ յայտնած են։ Այս պարագայն կատարեալ պատասխան մ'է անոնց, որք կրսեն թէ Իսլամք Քրիստոնէից կառավարութիւնը չեն ընդունիր, և պատճառ մ'է որ Անգղիական կառավարութիւնն անմիջական ձեռնարկ մ'ընէ այս խնդրոյ մէջ։

«Արևելեան խնդիրը չունի ուրիշ ծիւղ մը, որ առկէ աւելի արագ դարմանի կարօտ լինի։ Երկու պատճառաւ Արմէնիա թերևս ամենակարևոր կէտն է Թուրքիոյ Ասիական երկիրներուն մէջ։ Նախ՝ Արմէնիա Ռուսիոյ կից է։ Ես չեմ անոնցմէ որք կը կարծեն թէ Ռուսիա զԱրմէնիան գրաւել կուզէ, և կամ, եթէ գրաւէ՝ այս երկրին (Անգղիոյ) համար տարբերութիւն մը կը լինի։ Բայց եթէ Ռուսիա ուզէ Արմէնիան գրաւել, ընելու լաւագոյն բանը Ռուսիոյ միջամտութեան ամեն պատրուակ մէջտեղէն վերցնելն է, արագ դարման մը տանելով ներկայ վիճակին։ Եթէ անցելոյն մէջ այդպիսի դարմաններ 'ի գործ դրուէին, Ռուսական զօրքն երբէք զԴանուբ չէին անցներ։ Երկրորդ, Արմէնիա Սուլթանին Ասիական ստացուածոց մէջ միակ երկիրն է, ուր զարգացման և բարւոքման յոյսեր տուող ժողովուրդ մը կայ։ Արմէնիա նշանաւոր անձանց շարք մ'արտադրած է։ Արևելեան Եւրոպիոյ մէջ ամենէն նշանաւոր անձանց երեքն Հայ էին։ Կոմս Մելիքօֆ, Նուպար փաշա, և Անգղիոյ մէջ Պարսկաստանի այժմեան դեսպանն, որ իւր պէրութեան Լոնտրայի ամենամեծ դեսպանն եղած է, հայազգի են։ Հայք փայլուն հանգամանքներ ունին, աւելի զատ յայտ գործնական ցեղ մ'են և ոչ թէ պարզ երազատեսներ։ Նաև, ինչպէս սակայն ամբաստանուած են, անկախ իշխանութիւն մը հաստատելու փափաք չունին։ Իրենց բոլոր խնդրածն, որ կը յուսամ թէ կրնայ վստահուիլ իրենց, ինքնակառավարութիւն է։ Արևմտեան Ասիոյ մէջ զարգացման և բարւոքման միակ յոյսը կուտան, և Անգղիոյ համար շատ ուշ չէ ձեռնարկ մ'ընել այս նկատմամբ։ Բայց յապաղումն այս գործն աւելի կը դժուարացնէ, և Քրիստոնեայ և Իսլամ ժողովրդոց միջև կեցող թշնամութիւնն աւելցնելու կը ծառայէ։

«Հետևաբար, մեզ համար ամենէն դիւրին ծանրան անմիջապէս բան մ'ընելու աշխատիլն է։ Ես անոնցմէ եմ, որք կը հաւատան թէ նախորդ նախարարութիւնն Ասիական Թուրքիոյ նկատմամբ բարի դիտաւորութիւններ ունէր. բայց իր պակասութիւնն էր այդ դիտաւորութեանց գործադրութեան համար ազդու և կորուկ աշխարհավարութիւն մը չը բանիլն։ Արդի նախարարութիւնը բարեբաղդաբար նախորդ նախարարութեան պակասութիւններէն զերծ է։ Կրնայ ըսուիլ թէ (Անգղ.) կառավարութիւնն իւր ձեռքն ուրիշ բազմաթիւ խնդիրներ ունի. բայց իմ կարծիքս այն է որ զանոնք մի առ մի կարգադրելու աշխատիլ որչափ դիւրին է, ամենը մէկէն կարգադրելու աշխատիլն ալ նոյնչափ դիւրին է։ Այս պարագայից մէջ կրնամք վստահութեամբ հրաւէր կարդալ մեր առաջին նախարարին, որ քանիցս իւր յայտարարած ըսկզբունքներն 'ի գործ դնէ։ Վստահ եմ որ Անգղիոյ արդի կառավարութիւնն այս խնդիրն յառաջ կը տանի իւր զօրութեան և բարոյական մեծութեան արժանի ոգւով մը, և թէ իւր ազդեցութիւնն՝ և 'ի հարկին իւր զօրութիւնն 'ի գործ կը դնէ այնպիսի կատարեալ բարենորոգումներ ձեռք բերելու համար, որք քաղաքակրթութեան հին վայրերն իրենց առջի բարգաւաճ վիճակին վերադարձնեն։ Վերջացնելով՝ Պ. Պրայս խնդրեց որ Արմէնիոյ, Փոքր-Ասիոյ և Սուրիոյ վիճակին վրայ պաշտօնական նոր թղթերը խորհրդարանին հաղորդուին։

(Մասիս)

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ՌԱԳՈՒԶԱ, 24 օգոստոսի։ Այսօր հասան այստեղ մի գերմանական և երկու անգլիական նաւեր։ Այժմ Ռագուզայի մէջ ընդամենը 14 պատերազմական նաւեր են հաւաքված։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

---

*) Ըստ մեր համոզման, բարեպաշտ և խղճամիտ Իսլամ մը բիւրապատիկ լաւագոյն է քան անխիղճ և անկրօն քրիստոնեայ կամ հայազգի պաշտօնատար մը։

Ծ. Խ.